

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1243>

Geliş Tarihi: 07.03.2018

Kabul Tarihi: 06.04.2018

KIRGIZİSTAN'DA SOSYALİST TURAN DÜŞÜNCESİ VE BOLŞEVİKLERİN SOSYAL TURAN PARTİSİ SUÇLAMALARI

Ebubekir GÜNGÖR*

Öz

Komünist Bolşeviklerin 1917 ihtilali ile kurdukları Sovyet yönetimi, Türkistan Türk halkları tarihinin önemli bir sürecini oluşturmaktadır. Bu bağlamda mezkur dönem genel itibariyle Türkler için baskı, yoksulluk, dünya ve Türk dünyası ile ilişkilerin koptuğu hapishane anlamlarını taşımıştır. Sovyet iktidarı hakimiyetini yaşamış Kırgızlar için de durum farklı özellik taşımamıştır. Özellikle halklarının temsilcisi olarak Kırgız aydınlar, Bolşevikler ile belli ölçüde birlikte hareket etmişler, milli çıkarlarını bu yolla iyileştirmeye çalışmışlardır. Ancak Sovyet yönetiminin onlara yönetimi bırakmaması, kooperatifleştirme gibi açlığa götüren uygulamaları eleştirmişlerdir. Bu durum Sovyetler tarafından, Sovyet sınırları içinde ve dışında dillendirilen Turan Birliği fikrine sahip oldukları gerekçesi ile cezalandırılmalarına sebep olmuştur. Bu bağlamda Kırgızistan'da Sosyal Turan Partisi dosyası oluşturulmuş, Kırgız siyasi, kültürel ve ekonomik düzeninin lideri konumundaki Kırgız aydınlar, baskıya maruz kalmışlardır. Sovyet dönemi boyunca adı unutturulmaya çalışılan bu oluşum ve aydınların düşünceleri, SSCB sonrasında da henüz yeteri kadar tartışılmamıştır. Sorgu tutanakları yayınlanmış olan Sosyal Turan Partisi dosyası verilen ifadeler üzerinde yeterince durulmamıştır. Mezkur çalışmada ifadeler üzerinden Sosyal Turan Partisi'nin demokrasi, hürriyet ve mülkiyet hakkı prensipleri üzerine inşa edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Bolşevikler, Sovyet yönetimi, Sosyal Turan Partisi, Kırgızistan.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bozok Üniversitesi Tarih Bölümü.

Socialist Turan Thoughts In Kyrgyzstan And The Bolshevik Accusations On Socialist Turan Party

Abstract

Soviet Regimen which was founded with 1917 revolution of Communist Bolsheviks, constitutes a significant period of Turkistan Turkic peoples' history. In this context, aforementioned period generally meant pressure, poverty, and detention from relations with the World and Turkic Nations. This situation was not different for the Kyrgyz who experienced the hegemony of Soviet rulership. Especially the Kyrgyz intelligentsia which were representatives of the peoples kept company with Bolsheviks to some extent, and aimed to meet the national interests by this way. However they criticized practices that dragged them to poverty such as becoming cooperative and that the Soviet regimen's not leaving the rulership to them. This situation caused them to be punished by the Soviets for having Turan Union idea within and outside of the Soviet boundaries. In this context, in Kyrgyzstan, National Turan Party dossier was organized, Kyrgyz intelligentsia who were the leaders of Kyrgyz political, cultural and economic system were exposed to pressure. Ideas of those intelligentsia names of whom were tried to make forgotten have not been debated enough yet even after the Soviet period. National Turan Party dossier, the hearing papers of which were published has not dealt with sufficiently. Via the statements, this study ended up with the conclusion that the National Turan Party was constructed upon the principals of democracy, independence, and proprietary rights.

Keywords: *Bolsheviks, Soviet Regimen, National Turan Party, Kyrgyzstan.*

Giriş

SSCB dönemi Kırgız tarihinin anlaşılmasında milli Kırgız aydınların faaliyetleri ve bu çerçevede Bolşevikler ile ilişkileri önemli bir konudur. Çünkü Kırgızistan'da 1937 – 1938 yıllarında yaşanan repressiya'nın (Toplumsal Baskı, Kızıl Terör) dayanağı, Sosyal Turan Partisi (STP) olmuştur. 1933 yılında milliyetçi aydınlara karşı başlayan ilk dalga tutuklamaların kaynağıdır. 1933 baharında başlayan bu dalgada tutuklanan milliyetçi aydınlar, Kırgızistan'da Sovyet yönetimini yıkmayı amaçlayan “*Sosyal Turan Partisi*”ni kurmakla suçlanmışlardır (Saktanov, 2007; s.14). Sosyal Turan Partisi Sovyet Kırgız tarihinde izine rastlanmamış bir siyasi oluşum olarak görülmektedir. Bunun temel sebebi hareketin somut bir icraatının ya da suçun olmamasıdır. Eylem olmamasına rağmen Sovyet yönetimi, Sosyal Turan Partisi bahanesiyle Kırgız halkı üzerinde, kızıl terörü başlatmıştır (Ploskih, 2002; s. 194). Sosyal Turan Partisi hakkındaki ilk bilgiler yerel Sovyet polislerinin 1932 yılında ortaya

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

attıkları iddialara ve tutuklanan milliyetçilere zorla imzalatırıldığı düşünülen, sorgulama tutanaklarına dayanmaktadır. Günümüze kadar da bu iki kaynaktan başka yerde Sosyal Turan Partisi hakkında tutarlı, kayda değer veri henüz bulunmamaktadır.

Sosyal Turan Partisi, Türkiye merkezli Türkistan Milli Birliği hareketi ile benzeşmektedir. Ancak sağlam deliller ile aralarında bir bağlantı kurmak şimdilik mümkün değildir. Her iki hareketin çalışma tarzı, amaçları ve şekillenışı birbirine uygunluk göstermektedir. Fakat bu durum bağlantı kurulması konusunda tahminlerden öteye gidememektedir. Örneğin, Türkistan Milli Birliği hareketi başkanı Togan'ın, Türkistan'a dönen Abdulvahap'a; *"Şimdi siz programı iyi okuyup, ezberleyin ve gençler arasında teşkilat kurmaya salahiyyet ve iktidarı olan ihtiyatlı, lakin muktedir ve cesur birisini bulup bütün işi ona verin. Bize göre Semerkant, Taşkent, Kokand, Merğilan, Nemengan, Andican, Katte Korgan, Buhara, Hive, Kızıl Orda, Pişpek gibi yerlerde üçer kişilik, hatta uygun adam bulunamayan yerlerde birer kişilik teşkilat olsa kafidir"*(Andican, 2003; s. 818) ifadeleri ile Türkistan içerisinde teşkilatlanma direktifi verilmiştir. Türkistan içerisinde faaliyetler yapılırsa dahi, gizlilik içerisinde gerçekleştirildiği için genellikle sözlü iletişim yöntemi kullanılmıştır. Dolayısıyla günümüze bağlantıları açık bir şekilde belgeleyecek kaynaklar az sayıda ulaşmıştır. Sovyet polisine göre Sosyal Turan Partisi, Sovyet yönetimine karşı silahlı bir isyan başlatmak üzere 1929 yılında E. Arabaev, A. Sıdıkov ve S. Kurmanov tarafından kurulmuştur (Ploskih, 1993; s. 21). Ancak Kırgız milli aydınların bu tarihten sonra kayıtlara geçmiş, somut eylemi bulunmamaktadır. 1938 yılı yargılamalarında STP hareketinin 1926 yılından itibaren silahlı karşıdevrimci terör faaliyetlerini yürüttükleri kararlara yansımıştır (*KRBMSDA*, F. 10, op, 15, d. 79, s. 3). Dolayısıyla bu suçlamanın temel amacı, milliyetçi aydınları ortadan kaldırmak olarak değerlendirilmelidir. Diğer taraftan da 1932 – 1933 yılında Kazakistan'da ve Kırgızistan'da yaşanan ekonomik sıkıntılarının sorumluluğunu kendi üzerinden atmaya çalışmıştır.

Sosyal Turan Partisi hakkında somut eylem olmadığı için açık bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Ancak, böyle bir hareket kurulmuş olsa dahi, Sovyet yönetiminin yoğun takibati altında gizli gerçekleştirilmesi kuvvetle muhtemeldir. Somut bir eylem aşamasına geçemediği için de milli kaynaklardan doğrulamak mümkün olmamaktadır. Bütün bunlara rağmen önde gelen Kırgız araştırmacılar; *"30 yılları başında, Kırgız aydınlarının bir kısmı önceki Çarlık –*

koloni siyasetinde olduğu gibi, partinin Kırgızistan'da sosyal yeniden yapılandırma süreci hakkında eksik ve yanlışları eleştirmeye başlamışlardır. Aynı fikre sahip, A. Sıdıkov, İ. Arabaev, A. Şabdanov, T. Sopiiev ve diğerleri küçük müçük bir hareket olmuşlardır. Onlar Cumhuriyetin gelişimi hakkında kendi programlarını ortaya koymuşlardır”(Kurmanov vd., 1999; s. 33) şeklinde hareketin ortaya çıkış sebep ve dayanaklarını açıklamaktadırlar. Böyle bir hareketin eyleme geçmediği veya geçememesine rağmen; *“hareketin kurulma aşamasından itibaren OGPU – NKVD'nin gözetiminde işler yürümüştür. Böylelikle fikirler şekillendikten ve hareket “parti” gibi kurulmaya başladığında, onları tutuklamak mümkün hale gelmiştir”* (Ploskih, 2004; s. 230) değerlendirmesi ile milli aydınları suçlama aracı olarak kullanıldığı kabul görmektedir. Somut olarak, Sosyal Turan Partisi adı ile bir hareketin varlığı kanıtlanamamakla birlikte, milli aydınların kafasında böyle bir oluşum fikri veya desteğinin olması kuvvetle muhtemeldir. STP hareketinin anlaşılmasında temel kaynak niteliğinde olan sorgu tutanakları ve mahkeme kararları Ploskih tarafından yayınlanmıştır. Bu sebeple STP hareketi konusundaki değerlendirmelerde tek kaynak olan, Ploskih'in yayınladığı bilgiler esas alınacaktır.

1. Sosyal Turan Partisi

Sosyal Turan Partisi'nin lideri olarak Abdikerim Sıdıkov görünmektedir. Sıdıkov'un ailesi ve kendisi Ruslara karşı mücadele ve Kırgızların hakkını koruma konusunda derin bir birikime sahiptir. Çarlık öncesi ve Çarlık döneminde Kuzey Kırgızları arasında önemli bir uruğ olan Solto beyi Baytik Baatır'ın yeğeni Abdikerim Sıdıkov (1889 - 1938), Bişkek'e bağlı Başkarasu'da doğmuştur (*KRBMSDA*, F. 10, op. 15, d. 72, s. 5). Baytik Baatır, Hokand hanlığına karşı mücadelelerde bulunduğu gibi, Solto uruğu ile Çarlık Rusya'sı arasında anlaşma yaparak, çarlık idaresinin bölgede etkinliğini artırmasında önemli bir şahsiyettir. Dedesi Özbek Başkoyuulu (1826 - 1912), Baytik Baatır'ın himayesinde, Çarlık dönemi bölgedeki kasabaları yöneten beylerden birisidir. Aile, beyliğin yanı sıra aynı zamanda Kırgız mallarının Doğu Türkistan ve Fergana'da pazarlara ulaştırılmasını sağlayan ticari gücü de elinde bulundurmuştur (Ploskih vd., 1999; s. 19). Babası, Sıdık Özbekuulu, aile işleri ile meşgul olmuş, Bişkek'e bağlı Talkan kasabası beyliğini yapmıştır. İhtilalden sonra tarım ve hayvancılık ile uğraşmıştır. A. Sıdıkov, ilk eğitimini köyde bulunan geleneksel mektepten aldıktan sonra, 1904 – 1911 yılları

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

arasında Almatı Erkek Lisesi'nde öğrenim görmüştür. Aynı okulda okuyan Alaş liderlerinden M. Tınışbayev ile yakın arkadaş olmuştur. Okuduğu dönemde Alaş hareketi, bölgenin etkin aydınlarını etrafında toplamıştır. Tamda bu sıralarda Sıdıkov, Alaş hareketi önderleri ile tanışmış ve 1917 olaylarının bölgede yarattığı karmaşayı değerlendirerek, E. Arabayev, İ. Aydarbekov, D. Soorobayev gibi Kırgız aydınlarla beraber Kırgız Alaş şubesini kurmuşlardır (Ploskih vd., 1999; s. 31). Kırgız milli aydınları genel itibarıyla bu oluşum etrafında toplanmıştır. Bu sayede Bolşeviklerin Kırgızistan'da kuvvetlendiği sırada, bir blok olarak hareket etme şansı bulmuşlardır.

Sovyet iktidarının Kırgızistan'ı ele geçirmesinden sonra Bolşevik Parti'ye üye olan Sıdıkov, Sovyet Kırgız Özerk Bölgesi'nin kurulmasında ve teşkilatların oluşturulmasında önemli görevlerde bulunmuştur. Ancak Bolşeviklerin milli kadroları yönetimden uzaklaştırmak için uyguladıkları 1925 yılı siyasi baskıları sonucu Komünist partiden atılan ve siyasi yasak getirilen Abdikerim Sıdıkov, ailesiyle birlikte Taşkent'e göç etmek durumunda kalmıştır. Burada eğitim üzerine çalışmalarını devam ettirmiştir. Uzun süre Orta Asya Devlet Üniversitesi'nde ekonomi dersleri vermiştir. Bu süreç içerisinde Kırgız tarihi, kültürü ve ekonomisi üzerine yazılar ve kitaplar kaleme almıştır. Kırgız toplum yapısının yeni yönetim tarafından anlaşılması ve halkın zararına politikalarda bulunmaması için "*Kırgızların Uruğlara Bölünüşü*" adıyla çalışma yapmıştır (Ploskih vd., 1999; s. 125). Ancak, yaptığı bu çalışma dolayısıyla uruçcu, manapçı olarak baskıya maruz kalmıştır. Onun amacı ise, Sovyet Kırgızistan'ında halka uygulanan toprak ve kültürel meselelerde, halkın geleneği ve toplumsal yapısına göre hareket etmenin önünü açmak olmuştur. Sıdıkov Sosyal Turan Partisi üyesi olarak suçlanıp, hapse atılana kadar ekonomi, köy ekonomisi, hayvan ekonomisi ve bakımı üzerine çeşitli kitap ve makaleler kaleme almıştır. Ayrıca çeşitli eğitim kurumlarında dersler vermeye devam etmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere o, 1925 yılındaki baskıdan sonra Taşkent'e gitmiş, ekonomi üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. Mayıs 1932'de Kırgız Halk Komiseri Abdrahmanov ve Kırgız Komünist Partisi birinci sekreteri Şahray tarafından Bişkek'e çağırılmıştır. Davetin temel sebebi, halkın düştüğü açlık ve üretimde azalma olmasıdır. Davetten birkaç gün sonra Bişkek'e gelen Sıdıkov, Kırgız halk Komiserliği bünyesinde çalışmaya başlamıştır (KRBMSDA, F. 10, Op. 1, d. 805, s. 12). Bişkek'e gelmesinden tam bir yıl sonra milliyetçi, karşıdevrimci Sosyal Turan Partisi lideri olarak, 9 Mayıs

1933'te tutuklanmıştır (Ploskih, 2002; s. 216). Sonraki bir aylık süreçte STP'nın kurucuları olarak, Acıyman Şabdanov, Turdu Akun Sopiiev, Sultan Kurmanov, İşenaalı Arabaev başta olmak üzere yaklaşık 25 kişi tutuklanmıştır.

Sorgu tutanaklarından anlaşıldığına göre STP hareketi, Nisan 1932'de hayata geçirilmiştir. Nisan ayında Bişkek'te bulunan milli aydınların katılımı ile bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantıya, S. Kurmanov, Sopiiev, Haşimbekov, Hayretdinov, Şabdanov, Kerimbekov ve Kambarov katılmışlardır. Dikkat çekmemek için şehir dışında bir yer seçilmiştir. Burada STP programının şekillendirilmesi için karar alınmıştır. Bu toplantıda programı kimlerin kaleme alacağı da belirlenmiş olmalıdır. Çünkü sonraki toplantıda Şabdanov ve Sopiiev programı hazır olarak bulundurmışlardır (Ploskih vd., 1999; s. 141). Programın yazıya geçirilmesinin Şabdanov'a verilmesi, milli aydınların liyakat ve sadakati ön planda tuttuklarını göstermektedir. Şabdanov siyasi konularda bilgili bir kişiliğe sahiptir. Dedesi ünlü Şabdan Baatır, Kuzey Kırgız uruğlarını birleştirme, yeni okulların açılması konusunda önemli çalışmalarda bulunmuştur. Acıyman Şabdanov, Yedisu Enstitüsü'nü bitirdikten sonra, çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır (Bektenov, 2016; 138). 1928 – 1932 yılları arasında Kırgız dil bilimi araştırmalarının yapıldığı Aydınlatma Enstitüsü'nde önemli çalışmalarda bulunmuştur. Burada, Kırgız dil grameri, ses bilgisi, Kırgız dil terminolojisi üzerine yoğunlaşmıştır. Şabdanov'un, "*Kadınlar için Alfabe*", (1920) "*Üçüncü Sınıflar için Okuma Kitabı*" (1930) ve "*Kırgız Dili Grameri*" adlı çalışmaları yayınlanmıştır (Ploskih, 2002; s. 100 – 101). Ancak bağımsızlık ve egemenlik konusundaki düşüncelerinden dolayı, Kırgız Aydınlatma Enstitüsü'nden çıkarılmıştır.

Sosyal Turan Partisi'nin kurulmasında, Sovyet yönetiminin Türkistan politikalarına karşı olan muhalefet etkili olmuştur. Otuzların arızında olduğu gibi öncelikli sebep, yerel milli aydınlara yönetimde söz hakkı tanınmaması önemli bir etken olarak görülmelidir. Bu durumdan milli aydınların rahatsız olduğunu S. Kurmanov; "*Yönetim organlarına yerli halkın temsilcilerinin alınmasında problemler bulunmaktadır. Bu sebeple milli cumhuriyetlerdeki eğitimsiz gruplar hazırlandığından, organlardaki yönetim Avrupa'dan (Rusya) gelenlerin elinde bulunmaktadır*" (Ploskih, 2002; s. 219) ifadeleriyle açıkça belirtilmiştir. Kurmanov'un gündeme getirdiği mevzu otuzların arızında da mevcuttur. Ayrıca Kırgızistan'da devlet yönetim politikası ve kadroları belirleyen Kırgız Komünist Partisi birinci sekreterliğine, 1950 yılına kadar gayr-

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

i Kırgızlar getirilmişlerdir.¹ Zira Sovyet yönetiminde milliyetçilik eğer suç teşkil ediyorsa, milliyetçi politika takip eden Sovyet yönetimi, haksız yere milliyetçilik yapmıştır. Dolayısıyla milliyetçilik ile suçlanması gerekenler Kırgız Komünist Parti sekreterliğine Rus milletinden olanları atayan, Stalin'in başında bulunduğu Sovyet üst yöneticileridir.

Sovyet yönetiminin Kırgızistan'da Rus milliyetçiliğini önceleyen politikaları sadece üst yönetime getirilen Ruslar ile sınırlı değildir. Türkistan'ı milli politika çerçevesinde asıl halkına bırakmak istemeyen Bolşevikler, Çarlık döneminde başlayan iskan siyasetini devam ettirmişlerdir. Ancak bunu farklı bahaneler ile gizlemeye çalışmışlardır. Bu durum STP'nin kurulmasında önemli etkenlerden birisi olduğu gibi, Çarlık döneminde Rus göçlerinin durdurulması mücadelesinin devam ettiğini de göstermesi bakımından önemlidir. Sovyet idaresinin Rus milliyetçiliğine dayanan göçmen siyasetini Sopiiev; *“Turan'a, onun içerisinde Kırgızistan'a sürüldü denilen yalan suçlama ile kızıl militarizmin dayanaklarını güçlendirmek amacıyla Rusların sayısı artırılmaktadır”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) şeklinde değerlendirmiştir. Bilindiği üzere 1930 yılından itibaren Doğu Avrupa ve Rusya içlerinden bölgeye sürgün bahanesi ile binlerce göçmen getirilmiştir. Ayrıca, Kırgızistan'daki halk ise, *“Zengin – bey denilen yalan suçlama ile Turanın yerli halkı toplu olarak sürülmektedir”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) ifadesinden anlaşılacağı üzere başka bölgelere sürülmek suretiyle Kırgız milli nüfus yoğunluğu azaltılmıştır. Özellikle Kazaklar bu iskan siyasetinden büyük zararlar görmüştür. Yöntem olarak ise; *“Kazakistan'ın kara (verimli) topraklı yerleri Sibiryadan gelen Ruslar ile dolmuştur. Kazaklar ise çöle sürülmüşlerdir”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) değerlendirmesi iskan siyasetinin uygulanış şeklini göstermiştir. Bu politikalar sebebiyledir ki; *“Turan, adının konulduğu zamandan beri, kızıl militarizm dönemindeki kadar zorluk başından geçirmemiştir”* (Ploskih vd., 1999; s. 145) ifadeleriyle Sovyet Rus milliyetçiliğinin ağır ekonomik sonuçları ortaya konulmuştur.

Hareketin bir diğer dayanak noktası, Sovyet yönetiminin Türkistan coğrafyası ve halkını hammadde kaynağı olarak görmesidir. Kurmanov

¹ M. D. Kamenskiy (Rusya – 1924 - 1925), N. A. Uzunov (Rusya 1925 - 1927), V. P. Şubrikov (Rusya 1927 - 1929), M. M. Kulkov (Rusya 1929 - 1930), A. O. Şahray (Rusya 1930 - 1933), M. L. Belotskiy (Rusya 1933 - 1937), M. K. Ammosov (Rusya Mart 1937 – Kasım 1937), A. V. Vagov (Rusya 1938 - 1945), N. S. Bogolubov (Rusya 1945 - 1950) görüldüğü üzere, İ. R. Razzakov'a (Güney Kırgızistan 1950 - 1961).

ifadesinde; “... *Orta Asya Cumhuriyetleri, bunların içerisinde Kırgızistan Rusya'nın Avrupa tarafı için ürün veren olarak kalmaktadır. Onlar için yiyecek-içecek ürünleri (et - yağ) götürülmektedir*” (Ploskih, 2002; s. 219) merkezden sürekli tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, pamuk üretiminin artırılması konusunda kararlar gönderilmiştir. Halkın özel eşyaları da dahil bütün malına el konulması, karşı çıkanların sürgün veya gerekirse ölümle cezalandırılması kararları gelmiştir (VKP(b) BK Çana, 1941; s. 35). Ağır sanayi, pamuk ve et işleme fabrikaları Rusya ve batısında kurulmuştur. Kırgızistan'da ağır sanayinin kurulması 2. Dünya Savaşı ile direkt bağlantılıdır. Sovyet merkezi idaresi batıda bulunan fabrikaları tehlikeden kurtarmak için mecburen Kırgızistan'a getirmiştir. Bunlardan bazıları, Berndyask makine ve inşaat tesisi Kharkov Ukranya'dan, deri, tuhafiyeye ve dikim fabrikası Donetsk'ten, Rostov'dan ayakkabı fabrikası, Zhaporoziya bölgesinden civa fabrikasıdır (Karimbaev, 1985; s. 54). Milli aydınlar, halkın mallarına el konulmasına da karşı çıkmışlardır. Sovyet yönetiminin gerekli şartları oluşturmadan, baskı ile ve hızlı bir şekilde kooperatifleştirme programı uygulamasının, milli aydınları rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Bu konuda yine Kurmanov; “*Sovyet Rusya'nın merkezi bölgelerinde kurulan fabrikalar, Kazakistan Cumhuriyeti gibi bölgelerin halkını, zor durumda bırakmaya başlamıştır. Kazakistan ile Kırgızistan'daki halk ekonomisi ve özellikle hayvancılık çok kötü duruma gelmiştir. Bu sebeple bazı milli cumhuriyetlerin halk ekonomisi için yürütülen ihtilal (çok hızlı), yerine yavaş geçiş gerektiği açık bir şekilde görülmüştür*” (Ploskih, 2002; s. 220) değerlendirmesi ile halkın düştüğü zor durumun asıl sebebi olarak, Sovyet politikalarını göstermiştir.

Sosyal Turan Parti bildirisini hazırlayan Sopiev'in ifade tutanağı, Sovyet yönetiminin 1917 yılından sonra Türk halklarına uyguladığı ağır politikayı, açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Aslında onun ifadesi bütün süreci ve Sosyal Turan Partisi fikrinin ortaya çıkma sebeplerini özetlemektedir. Sopiev, Sovyetlerin yanlış politikalarının sonucu olarak; “*Kırgızistan üç bin yıldır mevcuttur. Bu uzun yıllarda Kırgızlar, şimdiki kızıl militarizm zamanındaki kadar zorlukları görmüş değildir*” (Ploskih vd., 1999; s. 145) ifadeleriyle Kırgızların 2500 yıllık tarihlerinde görülmemiş, baskı ve sindirmelere maruz kaldıklarını beyan etmiştir. Bilinen Türk boylarından en eskisi olan Kırgızlar, uzun tarihi süreçte genel itibari ile bölgede kurulmuş, Türk devletleri hakimiyetinde yaşamışlardır. Bunlar bir tarafa, barbarlıkları Batı dünyasınca öne çıkarılan Moğollar döneminde, birliklerini korumuşlardır. Sovyet tarihçileri

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

tarafından sömürgeci ve zalim olarak değerlendirilen Hokand Hanlığı döneminde, XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca, ekonomik, kültürel ve siyasi özerkliklerini devam ettirmişlerdir (Usenbaev, 1961; s. 13 - 17). Çar rejiminde dahi, baskılara rağmen iç hukuk, ekonomik ve siyasi organizasyonlarını korumuşlardır (Ölçekçi, 2013; s. 118). Sovyet döneminde ise, yaşam biçimlerine kadar baskı ile karşı karşıya kalmışlardır.

Milli aydınların, milli irade ve milli hakimiyet konusunda, demokratik bir yaklaşım sahibi oldukları görülmektedir. Onlar tarafından, Sovyet yönetiminin engellemeleri sebebiyle milletlerin kendi kendilerini yönetemedikleri eleştirilmiştir. Hatta Türk toplum yapısındaki boy teşkilatlanmasının milli hakimiyetin küçük guruplara kadar hakim olduğu, ancak bu durumun; “*Rus emperyalistleri koloni haline getirmeden önce, Turanın bütün halkları kendi toprağına ve kültürüne kendileri sahiptiler*” (Ploskih vd., 1999; s. 146) ifadeleriyle Rusların bölgeye gelmelerinden sonra değiştiğini doğru bir şekilde tespit etmişlerdir. Ayrıca Kırgız aydınların Ruslara karşı milli bir duruş sergiledikleri söylenebilir. Yukarıdaki ifadelerden, Türk halkının zor duruma düşmesi Rus işgali ile başlamıştır. Türkistan halkının, yaşam şartlarının zorlaşması ve açlığa sevk edilmelerinin; “*Emperyalist düzen, Kırgızları ve Turanlıları iyi yerlerden kovaladı*” (Ploskih vd., 1999; s. 146) ifadelerinden anlaşılacağı üzere durumun yegane müsebbibi Ruslardır. Oysa özellikle Sovyet idaresinin propagandası, halkın refah içerisinde yaşayacağı üzerine şekillenmiştir. Ayrıca Rus kültür ve siyasi yapısının, Türk toplum ve siyasetinin bozulmasında menfi etkisi açısından; “*şahsi çıkarı için bir birini satmayı öğretti*” (Ploskih vd., 1999; s. 146) şeklinde halkın düşünce yapısını etkilediğini açık bir şekilde beyan etmişlerdir. Rusların milli sorumluluktan yoksun toplumsal düşüncelerinin, halkın iktidarı olarak, propaganda edilen Sovyet yönetimi döneminde devam ettirildiği; “*Bu kızıl militarizm zamanında da devam etmiştir. Zira bunu köylerde yoğun bir şekilde yaygınlaşan ispiyonlama, açık bir şekilde göstermektedir*” (Ploskih vd., 1999; s. 146) tespiti önemlidir. Aynı zamanda insanların birbirlerine güvensizliğine vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla bundan Sovyet toplumundaki korkunun, daha 1930’lu yıllarda oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Milli aydınlar, sosyalizm veya devrim ideolojisinden ziyade Sovyet yönetim sistemi ve politikalarını eleştirmişlerdir. Bolşeviklerin kurduğu yönetim düzeni demokratik yönetim yerine, bu ad altında monarşi olarak; “*Kızıl*

militarizm düzeni, padişahlık rejiminden iyi değildir” (Ploskih vd., 1999; s. 147) şeklinde değerlendirilmiştir. Kırgız milli aydınları, yönetimi eleştirirken bütün Türk halklarını göz önünde bulundurmuşlardır. Halkın ekonomik durumu konusunda ayrıca hassasiyete sahip oldukları görülmektedir. Sovyet sisteminin, uyguladığı yanlış politikalar ile bütün Türkleri; *“Kızıl militarizm Turan halkını yokluğa ve açlığa sevk etmiştir. Ukranya’dan Altay’a kadar, Kazaklar açlıktan ölmektedir”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) ifadeleriyle ölüme sürüklediği açıkça dillendirilmiştir. Yönetim organları, demokrasiden uzak, halkın eşitliği ilkesine göre değil; *“Kurulan yönetim sistemi demokrasiden uzak, gerçekte askeri – feodal monarşidir. İhtilal komitesinden, Merkez Komitesine kadar sekreterler kendi çıkarlarıncı”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) belirli bir zümrenin kişisel çıkar ve düşüncesine göre yönetmektedir.

Kırgız milli aydınları, Sovyet iktidarını şekillendiren ve yegane temsilcileri olan Bolşevikleri ağır bir şekilde eleştirmişlerdir. Komünist ideoloji çerçevesinde halk egemenliği propagandasının aksine zalim ve despot bir yönetimin mevcut olduğuna vurgu yapmışlardır. Aydınların **eleştirisinin** sosyalist veya komünist ideolojiye değil, yönetici ve uygulamalara karşı yoğunlaştığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu konuda, Sopiiev’in ifadelerinden örneklere devam edilebilir. Sopiiev politik uygulamaları eleştirirken ideoloji ve gerçeğin kesinlikle birbirine uyuşmadığını ve Bolşevik yönetim organlarının tanımını; *“Bolşeviklerin kurduğu bu düzen komünizm değil, militan bir sistemdir. Bolşevikler komünist değil, onlar kızıl militaristlerdir”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) şeklinde değerlendirmiştir. Bolşeviklerin işgalci olduklarını, Çarlık dönemindeki koloni politikaların devam ettiğini çekinmeden; *“Kızıl militaristler önceki, Çarlık Rusya topraklarının batıda Baldık’dan doğuda Moğolistan, Tuva’ya kadar olan bütün bölgeleri sahiplendiler. Moğolistan ile Tuva koloniden hiç farklı değildir. Kızıl militaristler onları da et, buğday üretmeye mecbur bırakıp, ürünleri alıp götürmektedirler”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) ifadeleriyle vurgulamıştır. Ayrıca, milli aydınların Sovyet politikalarını ekonomik gelişme ve sonuçları açısından sorguladıkları; *“Bolşevikler ülkelerde endüstrileştirme siyasetini yürütmektedir, bunun Turandaki göstergesi nerede? Çarlık döneminden çok az gelişme sağlandı. Bazı hafif üretim tezgahları kuruldu. Hani ağır üretim sanayi nerededir? Hafif üretim yerleri biz de zaten vardı ve üretilenlerden de Rusya faydalanmaktadır”* (Ploskih vd., 1999; s. 148) ifadelerinden anlaşılacağı üzere görülmektedir. Buna göre Sovyet ekonomi politikaları Rus emperyalizminin bölgede devam ettiğini, ekonomik gelişme

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi
Suçlamaları

propagandası altında sömürünün artarak yoğunlaştığını göstermektedir. Daha da önemlisi bütün politikaların milli aydınların, gelecekte sömürüyü artırmaya yönelik şekillendiği düşüncesine sahip olmalarıdır.

İfade tutanaklarına geçen değerlendirmelerinde Sopiev; “*Bunun yanı sıra, Orta Asya'daki üretim alanlarından çıkan ürünlerin fiyatları, Moskova'daki ürünlerin fiyatlarına göre daha pahalıya satılmaktadır*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) şeklindeki ekonomik sömürü politikalarını eleştirdikten sonra sözü bağımsızlık mücadelesine getirmiştir. Sopiev'in değerlendirmelerinin, uluslararası politikada ve Sovyet tarihinde haydutlukla suçlanan Türkistan'daki bağımsızlık hareketini meşru bir zemine oturtması önemlidir. Çünkü Fergana merkezli, Bolşeviklere karşı 1918 baharında başlayan bağımsızlık mücadelesinin, halktan bulunduğu destek sebepleri ile Sovyet politikaları bağlantılıdır. Sopiev'e göre bağımsızlık mücadelesinin temel sebebi; “*Kızıl militarizmin ağır baskısı*”dır. Baskılara dayanamayan halk “*Güney Kırgızistan'da her yıl halk*” şeklinde mücadelesini yenileyerek devam ettirmektedir. Türkistan'ın bağımsızlığı ve halkın haklarını korumaya çalışan bu mücadeleyi gerçekleştirenler haydut değil; “*Onlar Turanın asil oğullarıdır.*” Haksız yere “*Onları Bolşevikler “basmacılar” diye adlandırdılar.*”, ancak asıl haydut “*gerçekte basmacılar değil, ihtilalcilerdir!!!*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) ifadeleriyle basmacı hareketini meşru bir zemine taşımıştır.

Türklerin bağımsızlık mücadelesi geleneğini; “*Turun torunları, bağımsızlık için her zaman mücadele etmişlerdir*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) ifadeleri ile tarihi köklere dayandırmış, bu durumun Bolşeviklere karşı da devam ettiğini ve edeceğini; “*Örneğin Yakutlar 1928 yılında mücadeleye başladılar*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) örneğiyle açıklamıştır. Her milletin kendi kaderini kendisinin belirleme ilkesi çerçevesindeki hakkını elde etmek için mücadele edenlerin, acımasız ölümler ile karşılaştığını; “*Ancak onların % 30'u yok edilmiştir*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) şeklinde beyan etmiştir. Sopiev, Kızıl Terörün Sovyet idaresi içerisinde uygulayıcı kurumu olarak; “*Bu türlü ihtilalleri basmak için OGPU kuruldu. OGPU çarlık jandarmalarından hiç farklı değildir*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) ifadeleriyle OGPU'yu göstermiştir. Bütün bu baskı ve yok etme politikalarına boyun eğmeyecekleri, eğer mücadele edilmez ise halkın fakirlik ve açlıktan öleceği; “*Bugün Kazakların başındaki fakirlik ve açlık, Turanın diğer halklarına da yayılacağı şüphesizdir*” (Ploskih vd., 1999; s. 146) cümlesi ile çekinmeden açıklamıştır. Sopiev'in ifadelerinden Kırgız

milli aydınlarının yönetimi somut yaşananlar üzerinden eleştirdikleri açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Sosyalizme bağlıdırlar. Demokrasi ise görüldüğü üzere, taleplerinin temel dayanağı olarak, önemsedikleri ve bilincine sahip oldukları bir olgudur.

STP'nin kurulmasına temel teşkil eden Bolşevik politikalarına, hareketin lideri olarak değerlendiren Sıdıkov'da, ifadelerinde yer vermiştir. Ancak onun değerlendirmeleri daha çok ideoloji ve somut gerçeklerin uyumu üzerine şekillenmiştir. Sıdıkov'a göre; *“Sosyalizmi bir ülkede kurmak mümkün değildir. Sosyalizm dünya üzerinde ancak, son teknolojiye ulaşıldığında kurulabilecek (bir) sistemdir”* (Ploskih vd., 1999; s. 146) Ancak Türkistan ve Rusya sosyalizm ilkelerinin uygulanabileceği teknolojik ve medeni şartları sağlamamaktadır. Bu sebeple; *“SSCB'de sosyalizm kurma hareketi, halkı fakirliğe sürüklemektedir”* (Ploskih vd., 1999; s. 142) Dolayısıyla Kazaklar başta olmak üzere, SSCB'de görülen açlık ve fakirliğin temel sebebi, aceleci davranan Sovyet iktidarının yanlış politikalarıdır. Ayrıca, Bolşeviklerin hızlı geçiş siyasetleri, halkı zor duruma düşürmekten başka bir işe yaramamıştır. Çarlık rejimi yıkılalı daha 15 yıl olmuştur. Bu kadar kısa sürede, kapitalist düzen üzerine şekillenmiş sistemin değiştirilmiş olması mümkün değildir. Bu durumda yönetimin gerçekleştirdiği halkın mallarına el koyma siyaseti, devlet sömürsünden başka bir şey değildir. Çarlık döneminde, sömürü aristokratlar eliyle yapılırken, Sovyet döneminde, Sovyet adına öne çıkan bir zümre tarafından, daha ağır şart ve koşullarda gerçekleştirilmiştir. Bu durumu Sıdıkov'un; *“Kendi tekniğini işletemeyen, medeniyetten geride kalmış Çarlık Rusya'nın kolonileri hala devam etmektedir”* (Ploskih vd., 1999; s. 143) ifadeleri açık bir şekilde vurgulamaktadır.

Kırgızistan'da uygulanan ekonomik politikaların, Kırgızları zayıflattığını ve parçaladığını düşünen Sıdıkov, *“Kırgızistan'ın zengin – beylerine karşı Sovyet yönetimi tarafından yürütülen ekonomik, siyasi büyük politikalar, iktisadi açıdan bölünmeye sebep olmaktadır”* (Ploskih vd., 1999; s. 143) ifadeleriyle kooperatifleştirmeye karşı çıkmıştır. Sıdıkov bu çıkışında, milli açıdan haklıdır. Çünkü kooperatifleştirme sürecinde uygulanan sürgün politikaları, Kırgızların yetişmiş, kültürlü ve tecrübe sahibi kadrolarını ülke dışına çıkarmıştır. Bu sebeple devlet yönetiminde büyük hatalar yaşandığı gibi, milli ve medeni gelişim önemli derecede sekteye uğratılmıştır. Devlet yönetiminde yaşanan kargaşa Sıdıkov tarafından; *“Devlet işlerine teknik açıdan eğitimsiz ve teorik olarak hazır olmayan köylüleri, işçileri getirmek, yönetimde*

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi
Suçlamaları

kargaşaya ve zorluklara sebep olmaktadır” (Ploskih vd., 1999; s. 140) ifadeleri ile tenkit edilmiştir. Karmaşa halkı katlanılamaz bir duruma getirmiştir. Dolayısıyla vakit kaybetmeksizin; *“Bugün yeterli derecede hazır kadrolar bulunmadığı için bu durumdan vazgeçmemiz gerekmektedir*” (Ploskih vd., 1999; s. 140) ifadeleri ile uygun şartlar oluşana, gerekli kadrolar yetişene kadar sosyalizmin kurulması propagandası altında baskının sonlandırılması gerekmektedir. Bu konuda Sıdıkov’un dayanak noktası; *“Milli mesele konusunda Lenin’in siyasetini doğru olarak kabul etmek gereklidir. Kırgızistan Komünist Partisi fülüyatta bir kenara bırakmıştır*” (Ploskih vd., 1999; s. 140) ifadesi ile Lenin olmuştur. Onun Lenin’e dayanarak yol göstermesinin temelinde, NEP gibi yarı kapitalist ekonomi modeli uygulamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Stalin ve üst yönetimin dış ekonomik politikalarda ihtiyaç duyulan kapitalist sistemle bağlantı bu şekilde sağlanabilir. Buradan Kırgız milli aydınlarının, Sovyetlerin dış ekonomisini yakından takip ettikleri ve ihtiyaçlara doğru yaklaşımlar sergiledikleri görülmektedir. Temel farkları baskı ve sindirme ile değil, halka en az yükü gereken değişikliklerin yapılması sonucu, yumuşak geçiş yolunun tercihi meselesidir.

Sosyal Turan Partisi’nin kurulması ve programının oluşturulması konusunda şüpheler olmakla birlikte, ifadelerden yola çıkılarak, genel itibari ile milli aydınların amacını anlamak mümkündür. Buna göre hareketin kurulmasında somut çalışmalarda bulunan milli aydınlardan Şabdanov, Sopiev ve Kurmanov öne çıkmışlardır. Sıdıkov, kendisine ait olup olmadığı konusunda gerçekliği şimdilik elde olan bilgilere göre teyit edilemeyen ifadesinde, *“Kırgızistan’da karşı devrimci hareket vardır. Bu hareketin içinde bulunuyorum, çok kişi üyedir*” (Ploskih vd., 1999; s. 140) şeklinde hareketin varlığını kabul etmiştir. Şabdanov’un ifadesine göre programın oluşturulması kararı Nisan 1932’deki toplantıda alınmıştır. Programı yazma görevi Kurmanov ve Şabdanov’a verilmiştir. STP bildirisinin hazırlanması görevini ise Sopiev üstlenmiştir. Ancak, programın hazırlanması konusunda, milli aydınlar arasında bir fikir birliğinin olmadığı anlaşılmaktadır. Sıdıkov hareketin varlığını kabul etmekle birlikte, program yazılmasına karşı çıktığına; *“Ben karşı devrimci hareketin programının oluşturulmasına karşı oldum*” (Ploskih vd., 1999; s. 141) şeklinde ifadesinde yer vermiştir. Ancak bu ifadenin doğruluğu üzerinde şüphe olduğu gibi, cezasını hafifletmek için de söylemiş olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kırgız milli aydınlarının çalışmalarını büyük bir titizlikle ve gizlilik içerisinde yürüttükleri görülmektedir. Sıdkov'un program yazılmasına karşı çıkmasının sebebine Sopiev ifadesinde; "... Çok geçmeden Taşkent'ten A. Sıdkov geldi. Ben programı tamamlayıp, kabul ettiğimizi söyledim. Sıdkov'un Programa dair hiç bir doküman, kağıt kalmamış sözüne uygun olarak, yazılan program ve bildiri hakkında kimseye bir şey söylemedim" (Ploskih vd., 1999; s. 141) şeklinde değinmiştir. Buradan Sıdkov'un program ve bildiriye sıcak bakmamasının sıkı Sovyet takibinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Takibatı atlatabilmek için hareket öncülerinin gerçek adlarını kullanmadıkları görülmektedir. Bu konuda Şabdanov ifadelerinde; "'Sıdkov Abdikerim – Manas, Şabdanov – Demir, Lepesov – Boran, Haşimbekov – Kasırğa, Sopiev – Şan, Tümönbaev – Gayret"' (Ploskih vd., 1999; s. 152) şeklinde, STP üyelerinin kullandığı takma adlara yer vermiştir. Takma ad kullanımı hareketin gizlilik esaslarından birisidir. Togan, hareketin Türkistan içerisinde ve dışarısındaki haberleşmesini; "... aranızda parola oluşturup gidiniz. Meselelerde muvaffak olursam şöyle şöyle kelimeler kullanırım deyiniz. Benim ismim Friederich olur. Bizim mektubumuzdaki meseleleri gerçekleştirebilecek durumda olsak 'Friedeich'e olan borçlarımı yakında ödeyeceğim', eğer hiçbir iş yapamıyorsanız 'borçlarımı ödeyemeyeceğim' diyerek..." (Andican, 2003; s. 822) şeklinde şifreli bir yöntem uygulayarak, faaliyetlerin gizlenmesini istemiştir. Ayrıca Kırgız milli aydınlarının, gazete ve dergilerde yazdıkları yazıları, mahlas adları ile yayınladıklarını hatırlatmakta fayda vardır. Örneğin Acıyman Şabdanov, Erkin Too gazetesinde yazılarını, *Elkin* (tek, eş olmayan), Kurmanov *Uçkun* (kıvılcım), Tınıstanov *kıt* (kurşun) takma adlarıyla yayınlamışlardır (Bektenov, 2016; 46). Dolayısıyla Kırgız milli aydınları, çalışmalarını oldukça gizli yapmaya dikkat etmişlerdir. Hareketin bu özelliği, elde bulunan belgelerin gerçekliğinin daha fazla sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Sıdkov'un verdiği ifadede hareketin adı konusunda; "*Bana göre hareketin adı konusunda kimse bir beyanda bulunmadı*" (Ploskih vd., 1999; s. 141) şeklindeki açıklaması, Kırgız milli aydınlarının bir parti halinde örgütlendiklerini şüpheye düşürmektedir. Ancak, genel itibarıyla ifadelerdeki eleştirilerin tutarlılığı, olayların kronolojisi parti örgütünden ziyade, aynı fikre sahip kişilerin bir araya geldiği bir platform gibi düşünülebilir. Yine Sıdkov'un "*Karşıdevrimci faaliyetlerin yürütülmesi konusunda, Şabdanov ve Sopiev hareketin programını yazma görevini üstlenmişlerdir*" (Ploskih vd., 1999; s.

Kırgızistan'da Sosyal Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

142) şeklindeki açıklaması, onun baskı altında ifade verdiğini düşündürmektedir. Çünkü lideri olduğu iddia edilen hareketi, kimsenin yönetim ve halk nazarında hainlik ifade eden *karşıdevrimci* terimi ile tanımlaması mümkün görünmemektedir. Bu arada, program yazma kararının alındığı toplantıya katılanlar arasında, Sıdıkov'un bulunmadığını hatırlatmak gereklidir. O, toplantı tarihinde Taşkent'tedir. Fakat bütün bunlara rağmen Kırgız milli aydınları fırsat bulabilseler, somut ve resmi bir parti kurarlar mıydı? Sorusunun cevabı kuşkusuz evet şeklindedir. Olay ve gelişmeler, Kırgızistan ve diğer Türk bölgelerindeki durum böyle bir hareketin ortaya çıkmasını sağlayabilecek niteliktedir.

2. Sosyal Turan Partisi'nin Devlet Modeli

Kırgız milli aydınlarının STP gibi bir hareketi, parti olarak olmasa da bir platform şeklinde örgütledikleri ağırlık kazanmaktadır. Böyle bir hareketin ortaya çıkmasında Bolşevik politikalarının etkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Zira hareket, ifadelerden anlaşıldığı üzere ortak fikre sahip, muhaliflerden müteşekkildir. STP hareketinin programı, yapılan eleştirilere nasıl bir çözüm getirmektedir? Kurumsal devlet organizasyonu, temel ideolojisi ve en önemlisi ekonomik programı nedir? Bolşevik takibatlarına ve Sovyet baskı siyasetine rağmen programın uygulanması mümkün müdür? Yeterli halk desteği ve ekonomik gücü mevcut mudur? Mücadelede nasıl bir yöntem izlenecektir? Sorularının cevabı STP programı ve temel ilkelerini de ortaya çıkaracaktır. Bu konuda Sopiev'in ifadeleri önemli detaylar içermektedir. Sopiev'in ifadelerine göre hareket, işlerin takibini ve liderlik meselesini önemsemiştir. Organizasyonun yönlendirilmesi ve yönetimi; "*Çalışmaların uyum içerisinde gerçekleştirilebilmesi için 3 kişiden oluşan komite*" (Ploskih vd., 1999; s. 142) tarafından yapılacaktır. Komite üyeleri; "*Sıdıkov, Kerimbekov, Şabdanov, Haşimbekov, Kurmanov'dan oluşturulmuştur*" şeklinde 5 kişiden oluşmuştur. Komite görev tanımları; "*Başkanlığına Taşkent'te bulunan Sıdıkov seçilmiştir. Sopiev'i Teftiş komisyonuna seçtik. Şabdanov ile ikimiz (Kurmanov) Programın son halini yazıp, Sopiev (Parti) bildirisini hazırlayacak*" (Ploskih vd., 1999; s. 143) şeklinde açıklanmıştır. Kerimbekov'un komitede yer almasına rağmen, görevinin belirtilmemiş olması ilginçtir.

Kırgız milli aydınlarının tutuklanması konusunda, OGPU sorgularından farklı olarak bilgi veren tek kaynak Kerimbekov'dur. Kerimbekov, Kızıl terör kurbanlarının aklanma süreci olan 1950'li yıllarda; *"1932 yılının sonbaharında Şabdanov Acıyman ile Sopiev'in yaşadığı Tulin Nayzabek'in dairesinde, Sosyal Turan Partisi programını değerlendirme ve kabul etme üzerine toplantı yapılmıştır. O toplantıda ben, Şabdanov Acıyman, Sopiev, Kurmanov Sultan, Haşimbekov Hayrettin bulunmuşlardır. Program Rusça olarak Şabdanov, Sopiev ve Kurmanov tarafından el ile yazılmıştır"* (Ploskih, 1993, s. 11 - 12) şeklinde milli aydınları suçlayıcı bir açıklama yapmıştır. Bu beyan ile STP hakkındaki soruşturmalar sırasında, ifadelerde komite içerisinde gösterilmesine rağmen, Kerimbekov'un tutuklanmaması ve tutanaklarda görevine yer verilmemesi düşündürücüdür. Hatta Sovyet terörünün hafiflediği bir dönemde dahi, milli aydınları suçlaması, hareketin Sovyet yönetimine haber verilmesinde, parmağının olduğu şüphesi uyandırmaktadır.

Sovyet emniyet birimlerinin baskısının ağırlığı sebebiyle Kırgızistan'da çalışmaların yürütülmesi oldukça güç olacaktır. Sovyet iktidarının hakim olduğu hiçbir yerde faaliyet göstermeleri mümkün değildir. Bu durumun farkında olan aydınlar; *"Sovyetler Birliği içerisinde bizim fikirlerimizin gerçekleştirilmesi mümkün olmadığı için STP üyelerinin başka ülkelere çıkması gerekmektedir"* (Ploskih vd., 1999; s. 145) şeklindeki ifade ile mücadelelerini yurt dışına taşımayı planlamışlardır. Etki güçlerini en yüksek düzeye çıkarmak isteyen aydınlar, destek bulabilecekleri komşu bölgeleri çalışma alanı olarak belirlemişlerdir. *"Karşı devrim hareketini bağımsız gerçekleştirmek için hareketin bütün üyeleri Doğu Türkistan'a veya Afganistan'a gitmeye, buralarda propaganda faaliyetlerini yürütme ve katılımcıları hazırlamak gereklidir"* (Ploskih vd., 1999; s. 142) ifadelerinden en çok desteği alabilecekleri yerleri tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Çünkü Doğu Türkistan'da 1916 isyanı, Basmacı hareketi ve kooperatifleştirme dönemindeki göçler sonucu önemli bir Kırgız nüfusu oluşmuştur. Ayrıca Doğu Türkistan başta Kazak ve Uygurlar olmak üzere Türk nüfusu bakımından yoğun bir bölgedir (Altımuşova, 2013; s. 17 - 29). İngilizlerin burada Bolşeviklere karşı faaliyet içerisinde bulunmaları başka bir tercih sebebi olmalıdır. Afganistan ise, Çarlık ve Sovyet idarelerinden kaçan diğer bir göç alanı olmuştur. Dolayısıyla burası hem Müslüman ve hem de İngilizler aracılığı ile batı dünyasına açılan kapı niteliğindedir.

Milli aydınların zamanlama konusunda acele etmedikleri, uygun zaman geldiğinde hazırlıklı olmayı amaçladıkları görülmektedir. Harekete geçecekleri

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

zamani kendilerinin belirleyeceği güçte olmadıklarını değerlendirmişlerdir. Dünya siyasetini yakından takip eden aydınlar, kapitalizm ile komünizm arasında bir savaşın çıkacağını ön görmüşlerdir. Bu sebeple; “*Uluslararası kapitalist dünya ile Sovyetler Birliği, silahlı çatışmaya girdiği sırada*” (Ploskih vd., 1999; s. 142) ifadesinden anlaşılacağı üzere uygun zamanda harekete geçmeyi planlamışlardır. Dolayısıyla STP hareketi kendi gücü ile bir devlet kurmaktan ziyade, ortaya çıkacak otorite boşluğuna Türkistan Türklerini hazırlamayı öncelikli hedef olarak görmüştür. Bilindiği üzere, Bolşeviklerin Türkistan’ı işgal etmelerini, Türkler arasındaki ihtilaflar ve tecrübesizlik kolaylaştırmıştır. Merkezi bir irade etrafında birleşememe ve halkın yeterli tecrübeye sahip olmaması bölünmeyi, sonucunda da Kızıl baskıyı doğurmuştur. Milli aydınlar kapitalist dünyaya güvenmemişlerdir. Bu sebeple onlardan yardım olarak mücadeleyi başlatmak yerine gelecekteki fırsatlara hazırlık amacı gütmüşlerdir. Bu bağlamda; *Turancılar Sovyetler birliğine ve kapitalist devletlere karşı etkin bir şekilde mücadele edeceğiz*” (Ploskih vd., 1999; s. 142) ifadesinden, Bolşeviklerin milli aydınlar karşı ajanlık suçlamalarının asılsız olduğu anlaşılmaktadır. Milli aydınların mücadeleleri sadece SSCB’ye karşı değil, aynı zamanda sömürgeci kapitalist sisteme karşıdır. Bu dönemde batı ile SSCB arasındaki kutuplaşma, Alman ve İtalyan faşizmi ile artma eğilimine girmiştir. Ancak, savaş milli aydınların öngördüğü gibi komünizm – kapitalizm arasında değil, faşizm çerçevesinde şekillenmiştir. Fakat aydınlar, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra çıkan soğuk savaş sebebiyle öngörülerinde yanılmamışlardır. Buradan Bolşeviklerin, baskıyı artırarak kızıl terörü 1930 yılından sonra uygulamaya başlamaları daha anlaşılır hale gelmektedir. Dolayısıyla Sovyet iktidarı bu olasılıkları daha önceden hesaplamış olsa gerektir.

Peki Kırgız milli aydınlar, planlarını uygulamaya geçirebilmişler midir? Bu konuda eldeki tek bilgi Sıdıkov’un ifadesidir. Sıdıkov sorgusunda hareketin çalışma planını; “*Sovyet yönetimine karşı silahlı güç hazırlama, ülke dışına kaçmak için halkı yönlendirme, yoldaki lojistik ihtiyaçlar için yoldaşları yönetme*” (Ploskih vd., 1999; s. 140) şeklinde açıklamıştır. Bu plan Şabdanov’un ifadesinde de “*gerekli şartları oluşturma, silahlı güçleri kurma, Çine geçmek, İngiltere hükümeti ve Afganistan ile ilişki kurmak, onlardan maddi yardım almak*” (Ploskih vd., 1999; s. 152) şeklinde yer almaktadır. Sıdıkov’un ifadesine göre milli aydınlar, hazırlanan plana uygun çalışmalar yürütmüşlerdir. Ancak eldeki imkanların kısıtlı olması ve Sovyet sıkı takibi

onların önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Milli aydınların ve halkın Sovyet dışına çıkma girişimleri; “geçitlerin kapatılması, adamlarımızın önünün kesilmesi” (Ploskih vd., 1999; s. 140) sebepleri ile sonuçsuz kalmıştır. Hareketin, ülke içerisinde organizesini sağlamak amacıyla; “Ekim 1932’den itibaren güneydeki kişileri organize ettik. Daha sonra onlardan haber almadım. Diğer yoldaşların söylediklerine göre, onlar az ve birbirleri arasında haberleşememekte-dirler” (Ploskih vd., 1999; s. 140) ifadelerinden çalışmalar yürütüldüğü, ancak kendi aralarında haberleşmelerinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Sıdıkov’un bu ifadesi, yakalanmayan veya deşifre olmayan milli aydınları korumak amacıyla söylenmiş olabilir. Kuzey Kırgızistan’da bulunan aydınların yakalanması üzerine, Sıdıkov’un en azından güneydeki hareketi koruma çabasında olduğu; “Bizim yaptığımız faaliyetlerin sonucunu görmedim. Güneyden gelen yoldaş bana sonucu ulaştıramadı. Bölgeler ile bizzat bağlantım yoktur” (Ploskih vd., 1999; s. 140) ifadelerinden anlaşılmaktadır. Sıdıkov’un hareket üyeleri ile bizzat bağlantısının olmaması, Togan’ın mektubundaki direktife harfiyen uymaktadır. Togan mektubunda haberciyi; *teşkilatçı yoldaşlardan birisini çok dikkatli bir şekilde kendine sırdaş yaparak, bütün sırrını ve talimatını ona vererek işi onlara yaptırarak... Bunların hiçbirisi ile kendin görüşmeden, bütün işini yukarıda belirttiğim gibi teşkilatçı bir yoldaş vasıtasıyla yürütmen gerek. Hatta onların ne yaptıklarının tafsilatını kendin bilmesen de olur*” (Andican, 2003; s. 816) şeklinde yönlendirmiştir. Dolayısıyla hareketin temel organizasyonu hücre yapılanması temelinde şekillenmiştir. Sıdıkov’un ifadelerine göre STP mensubu aydınlar, harekete geçtikleri sırada tutuklanmışlardır. Buradan, onların Sovyet iktidarı tarafından takip edildikleri veya hareket hakkında önceden bilgi sahibi oldukları düşüncesi doğmaktadır.

Sorgu tutanaklarında STP programının detaylarını en iyi, yazma görevi verilen Kurmanov ve Şabdanov’un ifadeleri şekillendirmektedir. Bu arada Şabdanov’un, Stalin’e, Türk Devleti projesini sunan Rıskulov ile okul arkadaşı olduklarını hatırlatmakta fayda bulunmaktadır (Bektenov, 2016; s. 138). Ancak bunlardan önce programın ruhunu meydana getiren temel ilkelerden söz etmek gerekmektedir. Kurmanov’un ifadelerine göre hareketin dayanak noktası Turancılıktır. SSCB içerisinde ayrı cumhuriyetlerde yaşayan Türk boylarının birliğine dayanmaktadır. Kurmanov bunu; “... STP Türk-Tatar boylarını birleştiren bir devlet amaçlamaktadır” (Ploskih vd., 1999; s. 145) ifadesiyle açıkça beyan etmiştir. 1917 Bolşevik devriminden sonraki süreç ve bölgesel

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

bağımsızlık mücadelelerinin başarılı olamaması düşünüldüğünde, birlik düşüncesi hareketin başarıya ulaşmasında önemli bir söylem olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Ayrıca Stalin'in belirlediği milletler politikasına muhalefet özelliği taşımaktadır. Böylece Stalin'e karşı milletler politikasında muhalefet eden Sultan Galiev ve Turar Rıskulov'da olduğu gibi bölünerek ayrı cumhuriyetler yerine, bütün bir Türk devletini öngörmektedir. Bu bağlamda Sopiiev'in; "... *Turancılar olarak, boylar arası özerk cumhuriyetleri birleştirmek suretiyle federal devlet kurmayı amaç edindik*" (Ploskih vd., 1999; s. 147) şeklindeki STP'nin temel amacını belirtmesi, birlik fikrine desteklerini göstermektedir. Dolayısıyla STP'nin ideolojik dayanağı, milliyetçilik olarak belirlenmiştir. Sopiiev'in; "*Göçüp gelen Rusların, halkımızı ve toprağımızı yönetmemesi gereklidir. Onlar kendi siyasetlerini hainlere dayanarak yürütmektedirler. Biz buna müsaade etmeyiz. Ülkeyi Turanın asil evlatları yönetmelidir*" (Ploskih vd., 1999; s. 147) şeklindeki ifadelerinden milliyetçilik düşüncesinin, milli bağımsızlığı amaçladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca buradan milli aydınların, politikaları azınlık statüsünde bulunanların belirlemesinden rahatsız olmalarının sebebi açıklanmıştır. Milli bağımsızlık, Rus veya diğer yabancı halkların izin verdiği ölçüde değil, Türkistan halkı isteklerinin belirleyici olduğu bir düzen ile sağlanabilecektir.

Kırgız milli aydınlarının temel ideoloji olarak belirledikleri milliyetçiliğin yanı sıra sosyalizme de bağlı kaldıkları görülmektedir. Kırgız milli aydınları sosyal devlet anlayışına yabancı değildirler. Bilindiği üzere tarihte kurulmuş Türk devletlerinde, devleti meydana getiren sosyal organizasyonda boy esası temel özelliklerden birisidir. Böyle bir gelenekten gelen Kırgız uruğ teşkilatı, Kırgız aydınlarının Türk kültüründe var olan sosyal devlet ilkesini, kuracakları devletin temel prensiplerinden birisi olarak, devam ettirmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Sopiiev'in; "*Biz, Turancılar ülkemizi sosyalizm yolu ile geliştireceğiz*" (Ploskih vd., 1999; s. 147) ifadesi bu durumu açıklamaktadır. Ancak sosyalizm ilkesi Bolşeviklerde olduğu gibi, merkeze sıkı sıkıya bağlı değildir. Milli aydınlar tarafından sosyalizmin uygulanmasında daha özgür bir anlayış benimsenmiştir. Halkın yoksulluğu kabul edilerek; "*Kitlenin fakirliğinin giderilmesinde, küçük üretim yerlerinin yerine, daha büyükleri kurulmalıdır. Bunun için kooperatifleştirme gereklidir. Ancak, halkı zor durumda bırakmamak için "kooperatifleştirmeyi", "Çiftlikleştirme" terimi ile değiştirme*

ve çiftliklere daha fazla bağımsızlık vermek gereklidir” (Ploskih vd., 1999; s. 147) şeklinde çözüm önerisi getirilmiştir.

Milli aydınlar, öncelikle Stalin’in hızlı ve üretimi yarı yarıya düşüren kooperatifleştirme politikalarına karşıdır. Yaşanan ağır baskılar sonucu, üretim düşmüş, halk açlığa sürüklenmiştir (Dcunuşaliev, 2003; s. 225). Çözüm olarak milli aydınlar, kooperatifleştirmenin yerine, çiftlikler aracılığıyla bireysel mal edinme hürriyetine saygı duymaktadırlar. Yani endüstrileşmenin ihtiyaç duyduğu büyüklükte ekonomik birliklerin oluşturulması çiftlikler aracılığı ile sağlanacaktır. Kurulan çiftlikler devlete devredilmeyip, şahıslarda kalacaktır. Böylece milli aydınların, bütün gücün devlet elinde toplanmasına karşı oldukları da ortaya çıkmaktadır. Çünkü aydınlara göre, Bolşevik politikaları sonucu; *“Turan’a devlet kapitalizmi girdirilmek”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) suretiyle halkın bütün gücü yok edilmiştir. Bu sistem devleti, ekonomik çeşitlilikten uzaklaştıracaktır. Dolayısıyla tek ekonomik güç olarak kalan devlet; *“Bu sebeple büyük köy işletmeleri, atölyeleri zor duruma düşürülmüştür”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) Halkın ekonomik gücünün birleştirilmesi ile kurulmuş sovhozların devletleştirilmesi sonucu; *“Şimdiki sovhozlar, devlet kapitalizmine dönüştürülmektedir”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) ifadeleri ile Bolşeviklerin sosyalizme dönüşmek yerine, kapitalist politika uyguladıklarını iddia etmişlerdir. Sopiev’in ifadeleri, Sıdıkov’un söylediği Sosyalizmin uygulanmasının mümkün olmadığı yargısının, kaynağını ortaya koymaktadır.

Bolşevik politikaları ile ekonomik gücü yok edilen halkın, doğru irade beyan etmesi, etse bile uygulama gücü bulamaması demektir. Böylece Bolşevik düzen, ekonomik, idari ve kültürü, sosyalizm yerine devlet kapitalizminin temsilcileri bürokrasiye teslim etmektedir. Bu açıdan halk gücü veya egemenliğinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla milli aydınların Bolşeviklerdeki işçi, köylü ve askerlerin diktatörlüğünü kurma politikalarının geleceğini öngördüklerini kanıtlamaktadır. Bu sebeple aydınlar, demokrasiye dayanarak; *“Hiçbir sınıfa üstünlük vermeyiz”* (Ploskih vd., 1999; s. 147) düşüncesi ile sınıfsız bir toplumsal düzen amaçlamışlardır. Birlik temelinde oluşturulan Sosyal Turan Partisi yönetiminde herhangi bir sınıfın üstün olmadığı, *“Turan’ın çiftçilerine”* (üreticilerine) dayanmaktadır. Dolayısıyla Kırgız milli aydınlarının siyasi dayanağı Türk birliği, Türk milliyetçiliği, bireysel özgürlük ve hukuka dayalı sosyalizm ve sınıfsız eşit haklara sahip, vatandaşlık prensibinden oluşmaktadır.

Kırgızistan’da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

Milli aydınlar, belirledikleri prensipleri nasıl bir devlet yapısıyla hayata geçireceklerdir? Programlarında amaçlarına uygun bir devlet modeli mevcut mudur? Sorularının cevabı kısıtlı olsa da yine sorgu sırasındaki ifadeler çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Sorulara cevap verebilmek için programın değerlendirilmesi yardımcı olacaktır. Ancak öncelikle belirtmek gerekir ki STP programının Kırgız milli aydınlar tarafından hazırlanmış, günümüze ulaşan bir metni hala mevcut değildir. Eldeki bilgiler sorgu sırasında STP üyelerinin verdikleri ifadelerden ibarettir. Hareketin somut ve değerlendirmeye yeterli faaliyetinin bulunmaması, baskı ve işkence altında verilmiş ifadelerle şüphe ile bakılmayı gerektirmektedir.

Bilindiği üzere SSCB yönetimi Bütün Birlik Komünist (Bolşevik) Parti Merkez Komitesi olarak, en yüksek yürütme organıdır. Kararlar bu komitenin teklifleri doğrultusunda, yapılan kongre delegelerinin onayına sunulmaktadır. Parti organları hiyerarşik olarak, Merkez komiteye bağlı olduğu için bağımsız hareket etmesi mümkün değildir. Ayrıca Bolşeviklerin bir sınıf olarak gördükleri işçi, köylü ve askerler hakim zümre özelliği taşımaktadır. Sosyal Turan Partisi programını şekillendiren Sopiiev’in ifadeleri, hareketin ön gördüğü devlet modeli hakkında fikir vermektedir. Milli aydınların öngördüğü Türk devletinin halkı; *“Türk boylarının içerisine gireceği”* (Ploskih vd., 1999; s. 143) ifadelerinden anlaşılacağı üzere, Türklerden oluşacaktır. Bütün Türklerin söz sahibi olabilmesi için; *“Turan Federatif Cumhuriyeti”* adını taşıyacaktır. Böylelikle birlikte herhangi bir Türk boyunun üstünlük kurması engellenecektir. Düşmanları ise; *“... onu Sovyetler Birliğine ve Kapitalist devletlere karşı korunacaktır”* (Ploskih vd., 1999; s. 143) şeklindeki açıklama ile hem kapitalistler ve hem de komünistler olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası politikada tarafsızlık; *“Federal Turan Cumhuriyetinin devlet olarak kurulması SSCB ile Burjuva – Kapitalist ülkelerin arasında bulunacaktır”* (Ploskih vd., 1999; s. 143) ilkesi ile ilan edilmesi planlanmıştır.² Devletin yönetim biçimi konusunda; *“Bizim cumhuriyetimizde sınıfsız demokrasi olacaktır”* (Ploskih vd., 1999; s. 143) ifadesi, programda eşit demokratik ilkelere yer verilmek suretiyle benimsendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

² Bu ilke, ifadenin Sopiiev’e ait olduğunu desteklemektedir. Çünkü eğer sorgulamayı yapanların kaleminden çıksa idi, suçlamak amacı ile aydınları kapitalist dünyanın ajanları olarak göstermeleri gerekirdi.

Toplumsal bütünlüğün sağlanmasını öncelikle dil birliğine; “*Turan diktatörlüğü hareketini kolaylaştırmak için Türk dillerini Sosyal – ekonomik gerçeklik çerçevesinde bir dil haline getirilmesi*” (Ploskih vd., 1999; s. 143) ifadeleriyle bağladıkları görülmektedir. Dolayısıyla milli aydınların tasavvur ettikleri Türk devletinin şekillenmesinde, Ceditçilik fikrinin etkin rol oynadığı ve yaşadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca dil birliği ilkesinin mücadele sürecinde kolaylıklar sağlayacağı aşıkardır. Aydınlar, halkını aynı dili konuşan bir ulus devleti öngörmüşlerdir. Devlet organını ise gerçekten kuvvetler ayrılığına dayalı, birbirini denetleme yetkisine sahip erklerden oluşturmuşlardır. Milli devlette hiçbir sınıf bulunmayacak, bütün vatandaşlar eşit haklara sahip olacaklardır. Devleti temsil eden başkan, milletin temsilcilerinden oluşan kurultay tarafından seçilecektir. Bu açıdan millet kurultay aracılığı ile komiteyi ve başkanı denetleyeceği gibi, ayrıca tek görevi başkanı denetlemek olan bir organ oluşturulmuştur. Kurultay üyelerinden bağımsız oluşturulacak *Aksakallar Komitesi*, “*Turan’ın başkanının altında Aksakallar komitesi kurulacak, o devlet ve parti yönetimine yardımcı olacaktır*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) ifadeleri ile devlet ve parti organlarından bağımsız, üst erk özelliği taşıyacak şekilde konumlandırılmıştır. Bu özelliği ile devlette hiçbir organ birbirine engel olamayacaktır. Bu açıdan Aksakallar Komitesi’nin; “*Onlar başkan seçimlerinde oy vermez, ancak onun kararlarını veto edebilir*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) şeklindeki yetkisi, bu komiteyi, devlet organları ve halk arasında eşitliğin garantörü niteliğine sahip hale getirir nitelik taşımaktadır. Tecrübeli ve yaşlı devlet adamlarından oluşacak bu erkin, devlet işlerinde danışmanlık ve denetleme işini yapacağı anlaşılmaktadır. Bu özelliği ile kısmen de olsa, Türk boy teşkilatlarında bulunan toy (meclis) sisteminin, demokratik devlette denge unsuru olarak tasarlandığını göstermektedir.

Bağımsızlık mücadelesi başarıya ulaştığında, kurulacak Turan Federal Cumhuriyeti’nin yönetim organları belirlenmiştir. Buna göre; “*Turan’da en yüksek yönetim organı Kurultaya verilmiştir. İcra komitenin sorumluluğundadır*” (Ploskih vd., 1999; s. 143) ilkesi, güçler ayrılığının esas alındığını göstermektedir. İcra görevini yürütecek komite, “*Turan’daki yüksek yönetim kurultaya bağlıdır. Burada komite seçilip, kurultay aracılığı ile devlet yönetilecektir*” (Ploskih vd., 1999; s. 148) ifadelerinden anlaşılacağı üzere, seçimler sonucu oluşturulmuş kurultay temsilcilerine bağlanmıştır. Böylelikle halk egemenliği ilkesi, Kırgız milli aydınlarının temel dayanağı olarak, karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yasama işi kurultay adı verilen meclise, yürütme

Kırgızistan’da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

ise bakanlar kurulu niteliğindeki komiteye bırakılmıştır. Sopiev’in ifadesi, Kurmanov ile birebir uyuşmaktadır. Sopiev, farklı olarak, “*Turan Halk Sosyalist Cumhuriyetinde topluma zararlı kişiler, sınıfına bakılmaksızın, hesap vermekle yükümlüdür*” (Ploskih, 2004; s. 225) cümlesinde görüleceği üzere, Turan Federal Cumhuriyeti yerine, Turan Halk Sosyalist Cumhuriyeti adını kullanmıştır. Ayrıca onun açıklamasından sınıf hukukundan ziyade, bireysel hukukun geçerli olacağı anlaşılmaktadır. Ancak ifadelerin hiçbirinde Adliye konusunda bilgi bulunmamaktadır. Buna rağmen bireysel hukukun kabul edilmesi, adli bağımsızlığı öngördüğü için Adalet de ayrı bir güç olarak, düşünülmüş olmalıdır.

Sovyet yönetiminin 1917 yılından itibaren uyguladığı, sınıfsal baskılara milli aydınların karşı oldukları görülmektedir. Bu açıdan Kırgız milli aydınları, toplumu tabakalara ayıran ve birçok alanda eşitsizliklere yol açan politikaların yerine bireysel hukuku ve suçu kabul etmişlerdir. Yani işlenen suçtan, bir sınıf veya topluluk değil, suçu işleyen sorumlu tutulacaktır. Bu açıdan; “*Toplum için zararlı kişiler, sınıfsal veya sosyal sınıfına bakılmadan, seçim ve vatandaşlık haklarından çıkarılacaktır*” (Ploskih vd., 1999; s. 147) ifadesi, suçun şahsiliğini pekiştirmektedir. Adalet önünde bütün insanların vatandaşlık hukuku çerçevesinde eşit olarak kabul edildiği, “*Bütün insanların tek bir sınıf olarak eşit kabul edildiğinden kimsenin hukukuna dokunulmayacaktır*” (Ploskih vd., 1999; s. 147) ifadeleri ile vurgulanmıştır. Bireysel ve eşit hukuku Kırgız milli aydınları; “*Sosyalist Turan Partisinin içinde Turan diktatörlüğü yenmedikçe, diğer parti veya gurupların oluşması engellenecektir*” (Ploskih vd., 1999; s. 147) ifadeleri ile garanti altına alacaklarını düşünmüşlerdir. Anlaşılan, Sovyet iktidarının kurulmasından bu yana uygulanan politikalar sonucu, toplumda sınıflar arası oluşan dengesizliği bu şekilde ortadan kaldırmayı planlamışlardır. Bu açıdan sorgu tutanakları, gerçek ifadelere dayanmasa dahi, hukukun üstünlüğü ve eşitliği ilkesi belirleyici unsurdur. Dolayısıyla Kırgız milli aydınlarının suçlu ilan edilmeleri demokrasi, hukuk ve eşitlik açısından tamamen haksızdır.

Soruşturma işkenceye varan yöntemler ile şekillenmiştir. Tutuklananların sorguları, kısa sürede yapılmasına rağmen, yargılanmaları geciktirilmiştir. Daha sorgular sırasında milli aydınlardan ölenler olmuştur. İlk önce A. Sıdıkov, S. Kurmanov, A. Şabdanov gibi aydınlar tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında Osmonaali Sıdıkuulu da vardır. Haziran 1933’te tutuklanarak Taşkent’e

gönderilmiştir. Ancak burada arkadaşlarının yardımı ile hapisten kaçmayı başaran Sıdıkuulu ,Doğu Türkistan'a gitmiş ve ömrünün geri kalanını burada geçirmiştir. Tarihçi Osmonaali Sıdıkuulu 1942 yılında Doğu Türkistan'ın Kulca şehrinde ölmüştür (Sadıkova, 2008; s. 31). Bunlardan 2 gün sonra ise 11 Mayıs 1933'te Arabayev Bişkek'te tutuklanmıştır (Bektenov, 1988; s. 8). Diğerlerinde olduğu gibi tutuklama kararı, Orta Asya Askeri Bölgesinin Özel Dairesi Dedektifi, Taşkent sorgu hakimi, S.V. Levşin tarafından imzalanmıştır. Ayrıca Sosyal Turan Partisi dosyasını bizzat kendisi kontrol eden, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Devlet Siyasi İdaresi (GPU) başkan yardımcısı Çetvertakov tarafından onaylanmıştır. Arabayev, 26 gün Bişkek'te hapsedildikten sonra 6 Haziran'da Taşkent'e götürülmüştür. Çünkü bu dalgada tutuklama ve sorguları, Orta Asya Askeri Bölgesi Özel Dairesi dedektifi Levşin bizzat kendisi yapmıştır. Ertesi gün, yani 7 Haziran'da Arabayev'in sorgusu Levşin tarafından yapılmıştır. Ancak bu sorgulama diğer tutuklulardan farklı yapılmış, sorguda Levşin yanında kimseyi istemeyerek, Arabayev'in sorgusunu tek başına yapmıştır(Ploskih, 1993, s. 40). Bu sebeple Arabayev'in sorgusunda tutanak tutulmamıştır. Gece 3 saatten fazla süren sorgulamadan sonra, aynı günün sabahında Arabayev hücreinde ölü bulunmuştur. Askeri sağlık komisyonu tıbbi bilirkişi raporunda Arabayev'in "*Naspay (Nasıbay)*³ *ağrıdan zehirlenerek öldü*" ifadesi bulunmaktadır (Maksutov, 2008; s. 11). Tıbbi bilirkişi raporuna göre, Arabayev hücreinde fazla miktarda tütün çiğneyerek intihar etmiştir.

STP soruşturması 1934 yılı Şubat ayına kadar sürmüştür. Soruşturmanın tamamlanması ile tutuklular Bişkek'e getirilerek, 28 Şubat'ta hakim karşısına çıkarılmışlardır. Kurulan mahkeme üç kişiden oluşan troykadır (Ploskih, 2004; s. 226). Sorgu tutanaklarına dayandırılan deliller ile öncü Kırgız milli aydınları ve onların destekçileri, Sovyet politikalarını eleştirmenin bedeli olarak, ağır cezalara mahkum edilmişlerdir. Oysa yaptıkları, SSCB içerisinde yaşayan Türk halklarına daha demokratik, daha medeni ve daha refah içerisinde yaşamının, farklı yollarını sunma çabasından ibarettir. Mahkeme Levşin'in suçlamalarını olduğu gibi kabul etmiştir. Buna göre STP hareketi ve liderinin suçu; "*Sıdıkov, 1932 yılının sonundan 9 Mayıs 1933'te tutuklanana kadar "Sosyal Turan Partisi" diye adlandırılan milliyetçi karşıdevrimci hareketin girişimlerine liderlik etmiştir*" (Ploskih, 2004; s. 226) kararı ile sabit görülmüştür. Oysa

³ Çiğnenmek suretiyle kullanılan tütün, K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, Çev.: Abdullah Taymas, Cilt: 2, Ankara, 1994, s. 582.

Kırgızistan’da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi
Suçlamaları

tutanaklara göre hareket kurulduğunda Sıdıkov Taşkent’tedir. STP hareketi onu gıyabında başkan seçmiştir. Dolayısıyla Sıdıkov’un burada suçun şahsiliği ilkesine göre kesinlikle ceza almaması gereklidir. Bu durumda Sıdıkov’un suçlanması tamamen hukuksuzdur. STP hareketinin suçu ise; “*Bu hareketin temel amacı Sovyetler Birliğinden Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Karakalpak cumhuriyetlerini ayırıp, onlardan burjuva – demokratik federatif devlet kurmaktır*” (Ploskih vd., 1999; s. 159) olarak, mahkeme tarafından belirlenmiştir. Bu düşünce veya amaç, Lenin’in ilan etmiş olduğu, milletlerin kendi kaderini belirleme ilkesine tamamen uygundur. Dolayısıyla Türk halklarının birleşerek, tek devlet kurma düşünceleri suç teşkil etmemelidir.

Sovyet mahkemesi kendisine göre dahi olsa, suç işlenmeden, insanların kafasındaki düşünceyi yargılamış ve mahkum etmiştir. STP hareketinin tutanaklardaki şekli ile; “*Çalışmalarının birinci etabında bu hareket, Çin’in batısındaki Sin Tsian (Sincan) bölgesinde ve Kaşkar’da İngiltere konsolosluğunun yardımı ile hareket edildiği, silahlı isyan yöntemiyle Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ni, Sovyetler birliğinden ayırmak*” (Ploskih, 2004; s. 226) kararı ile hainlik amacıyla olmakla suçlanmıştır. Ancak, STP üyeliği ile suçlananların tamamı Kırgızistan toprakları dahilinde tutuklanmışlardır. Dolayısıyla Doğu Türkistan’a giden veya İngilizler ile bağlantı kuran kimse yoktur. Sovyet mahkemesinin belirttiği amaç dahilinde suç gerçekleştirilmemiştir.

Hareketin lideri, üzerlerindeki baskı ve fakirlikten kurtulmak için Doğu Türkistan’a kaçmak isteyen halkı; “*... karşıdevrimci harekete Sayak uruğunun aksakalı Çınev Kökümbay’ı, Çerik urusundan Makeev Çortek’i harekete katmıştır. Bunlar Sıdıkov’un görevlendirmesi ile Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Stalin ve Narın kazalarında 250 kişiden mürekkep karşıdevrimci birlikleri oluşturup, anti-Sovyet propagandayı güçlendirmiş, köy ekonomisinde bazı siyasi politikaları yürütmek*” (Ploskih vd., 1999; s. 159) şeklinde kışkırtmakla suçlanmıştır. Oysa bunlar, bütün mallarına el konulduğu ve halk nezdinde sömürücü sülük, olarak nitelendirildikleri için vatanlarını terk etmek zorunda kalanlardır (Altınışova, 2013; s. 17 – 29). Mahkemede Sıdıkov, bütün Türk halklarını içine alan Turan devletini kurma amacıyla olduğunu kabul ederken, halkı kışkırttığı ve İngiliz desteğini sağlamaya çalıştığı suçlamalarını kabul etmemiştir. Buna rağmen mahkeme Sıdıkov’u; “*Rus Sovyet*

Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Anayasasının 58 – 114” (Ploskih vd., 1999; s. 159) maddesi gereğince, karşıdevrimci milliyetçi halk düşmanı olduğu suçlamasıyla kurşuna dizme kararına hükmetmiştir. Ancak, 10 yıl çalışma kampına sürgün cezasına çevrilmiştir.

STP üyelerinden en ağır ceza Acıyman Şabdanov’a verilmiştir. OGPU kararıyla, A. Şabdanov’a ölüm cezası verilip, aynı gün kurşuna dizilmiştir. C. Soltonoev, S. Kurmanov, T. Sopiiev, M. Kambarov, M. Ahmetov, İ. Kaşimbekov hakkında önce kurşuna dizilmeye hükmedilmiş, sonra 10 yıl çalışma kampına sürgün cezasına çevrilmiştir. STP üyesi oldukları gerekçesi ile H. Kaşimbekov, H. Rokovoy (Çınışev), K. Çınıev ve Ç. Maakeev çalışma kampına 10 yıl cezaya, ardından Narın kazasına aynı süre ile sürgüne gönderilmişlerdir. K. Teltaev, Z. Lepesov (Kurmanov), K. Şabdanov, K. Kanatov, İ. Kurmanov, S. Lepesov (Kurmanov) 5 yıl çalışma kampına, A. Çolukov, Ç. Toktomuşev ve M. Maylıbaşev Batı Sibirya’ya 3 yıl sürgün cezasına çarptırılmışlardır. C. İmankulov şartlı tahliye edilmiştir. Karardan bir hafta sonra Sıdıkov, Kambarov, Ahmetov ve Kaşimbekov OGPU özel gözetiminde Çita’ye gönderilmişlerdir (Ploskih vd., 1999; s. 160). Kurşuna dizilme cezalarının, hafifletilmesinde dönemin şartları göz önünde bulundurulmuş olsa gerektir. Sovyet yönetiminin milli aydınları bu dönemde kurşuna dizmemesinin sebebi, halkın tepkisi olmalıdır. Çünkü başta Abdikerim Sıdıkov olmak üzere bütün STP üyeleri Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin kurulması ve geliştirilmesinde öncü rol oynamışlardır (*KRBMSDA*, F. 10, op., 1, d. 31, s. 39). Ayrıca kooperatifleştirme politikaları, halkın hoşnutsuzluğunu önemli derecede artırmıştır. Diğer taraftan Basmacılık hareketi, bu dönemde Sovyet hükümetine karşı halktan desteğini artırmıştır. Bu açılardan değerlendirildiğinde, milli aydınların bu dönemde böyle bir hareketi organize etmeleri, halkın Sovyet iktidarından memnun olmadığını ve eleştirdiğini destekler niteliktedir.

Sonuç

Sovyet yönetimini elinde bulunduran Bolşevik Parti politikalarına karşı Kırgızistan’da milli muhalefet ortaya çıkmıştır. Muhalefeti Kırgızistan Özerk Bölgesi kurucuları bizzat üstlenmişlerdir. Elde bulunan kaynaklar tek taraflı olmasına rağmen, ifadelerin tutarlılığı ve eleştiri konuları Sovyet siyasi, ekonomik, milli ve toplumsal uygulamalar ile örtüşmektedir. Dolayısıyla Sosyal Turan Partisi adı altında oluşan organizasyon bir parti özelliği taşımasa da

Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları

aydınları bir araya toplayan platform niteliğine sahiptir. Muhalefetin kooperatifleştirme girişimlerinin hemen ardından ortaya çıkması, halkın Bolşevik idaresine karşı hoşnutsuzluğunu düşündürmektedir. Hareketin temel amacı demokrasi, bireysel hukuk, mülkiyet hakkı ve güçler ayrılığı ilkeleri üzerine birleşmiş bir Türk devleti kurmaktır.

Planlanan devletin kurulması için beklenen uygun zamana hazırlık yapma girişimleri vardır. Bu sebeple askeri, ekonomik, toplumsal ve siyasi güç meydana getirmeye çalışmışlardır. Planlar açısından dünya konjonktürüne uygun, gerçekçi bir yaklaşım söz konusudur. Temel dayanakları Türkistan'daki Türk kökenli milliyettir. Ancak diğer dini ve milli grupları kapsayıcı özellik taşımaktadırlar. Sovyet yönetimini Türkler üzerinde sömürücü ve diktatör olarak nitelendirmişlerdir. Bu sebeple Sovyet idaresi tarafından milliyetçi, karşıdevrimci, halk düşmanı suçlamaları ile cezalandırılmışlardır.

KAYNAKÇA

Kırgızistan Cumhuriyeti Merkezi Siyasi Dokümanlar Arşivi

KRBMSDA, F. 10, op., 1, d. 31.

KRBMSDA, F. 10, op, 15, d. 79.

KRBMSDA, F. 10, op. 15, d. 72.

KRBMSDA, F. 10, Op. 1, d. 805.

KRBMSDA, F. 10, op., 1, d. 31.

Belge Derlemeleri, Araştırma Ve İnceleme Eserler

Altımişova, Zuhra. (2013). “1930’lu Yıllarda Kırgızistan’dan Çin’e Göç Hareketleri”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 8/11 Fall.. ss. 17-29.

Andican, A. (2003). Ahat. *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. Emre Yayınları. İstanbul.

Bektenov, Ziyaş. (1988). “Öçpöz izder Okumuştuu-Agartuuçu İşenalı Arabayev”. *Kırgızstan Madaniyatı*. No: 25 (1116). 16 İyun (Haziran). ss. 7.

Bektenov, Ziyaş. (2016). *Zamandaştarım Cönündö Adabiy Eskerüülör*. Bişkek.

Dcunuşaliev, Dc. (2003). *Vremya Sozidaniya i Tragediy 20 – 30’e Godı XX Veka*. Bişkek.

Karimbaev, S. (1985). *Sovetskiy Kirgızystan Velikoy Ateçestvennoy Voyni 1941-1945*. Frunze.

Kurmanov, Z., Ploskih, V. M., Begaliev, S. (1999). *Abdikerim Sıdıkov Natsionalmy Lider*. Bişkek.

Maksutov, Baktıbek. (2008). *Kırgızdın Belgilüü Agartuuçuları*. Bişkek.

Ölçekçi, Tamara. (2013). “Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Rollerini”. *Bilig*. Sayı 67. Güz.. ss. 111 – 128.

Ploskih, S. V. (2002). *Repressirovannaya Kultura Kirgıztana Maloizuçennie Stranitsı İstorii*. İlim. Bişkek.

Ploskih, S. V. (2004). *Kırgızstandın Repressiyalangan Madaniyatı Tarihtın Az İzildengen Baraktarı*. Çev.: S. Ş. Tölögönova. Bişkek.

Ploskih, S. V., Kurmanov, Z., Begaliev, U. (1999). *Kırgızstadın Uluttuk Lideri Abdikerim Sıdıkov Door İnsan Tagdır*. Bişkek.

Ploskih, V. M. (1993). *Manas ne Priznal Sebe Vinovım*. Bişkek.

Sadıkova, Şarifa. (2008). *Sıdıkov Osmonalı Tuulgan Künüünün 130 Cıldığına Karata*. Bişkek.

Saktanov, Köçkön. (27.09.2007). “Algaçkı Kırgız Okumuştusu”. *Kızıktar*. No: 35 (188). ss. 14.

Usenbaev K. (1961). *Obşestvenno – Ekonomičeskiye Otnoşeniya Kirgızov v Period Gospodstva Kokanskogo Hanstva*. Frunze.

VKP(b) BK Çana Soyuzduk Ökmöt Qırqızstan Çönündö (1919 – 1937 Çıldardın İcindegi Dokumentterdin Çıynagı). (1941). Qırqızmambas. Frunze.

Yudahin K. K. (1994). *Kırgız Sözlüğü*. Çev.: Abdullah Taymas. Cilt: 2. Ankara.